

Uskosta, uskonnosta ja pyhäpäivistä

Miia Kuha: Pyhäpäivien vietto varhaismodernin ajan Savossa (vuoteen 1710). Jyväskylä Studies in Humanities 286, Jyväskylän yliopisto 2016. 189s. ISBN 978-951-39-6597-6.

Miia Kuha tutkii väitöskirjassaan varhaismodernin ajan savolaisen rahvaan pyhäpäivien viettoon liittyneitä käytäntöjä, normeja ja merkityksiä sekä niissä ilmennyttä jatkuvuutta ja muutoksia, sekä kirkon piirissä että sen ulkopuolella. Kysymyksenasettelu kohdistuu erityisesti rahvaan oikeanlaista pyhäpäivänviettoa ja uskonnonharjoitusta koskevien käsitysten ja papiston opetuksen välisiin eroihin, sekä siihen, missä määrin ja missä muodossa rahvas ”omaksui kirkon opettaman maailman kuvan” (s. 22). Kuha kysyy myös, mitä mahdollisuuksia rahvaalla oli harjoittaa uskoa haluamallaan tavalla ja vastustaa esivallan vaatimuksia. Hän lähestyy kysymyksiään rahvaan ja esivallan välillä (ja osin myös rahvaan edustajien välillä) syntyneiden konfliktien kautta. Hänen tavoitteenaan on luoda kokonaiskuva pyhäpäivänvietauksesta sekä esivallan/papiston opetukset että rahvaan käsitykset huomioiden.

Aihe on tutkimuskohteena erinomainen. Se tarjoaa vähän käytettyä lähdemateriaalia maantieteelliseltä alueelta, jolla on selviä kulttuurisia erityispiirteitä. Toisaalta se tangeeraa tutkimuksessa pitkään käytyjä keskusteluja ja tarjoaa näin mahdollisuuden esittää uusia näkökulmia tutkimusyhteisöä kiinnostaviin kysymyksiin. Kuha onnistuu tämän asetelman hyödyntämisessä hyvin. Tutkimus liittyy onnistuneesti varsinkin brittiläisestä tutkimusmaailmasta 1990-luvulta lähtien levinneeseen, antropologiasta ja uskontoantropologiasta ammentavaan ”scribneriläiseen” viitekehukseen¹ ja kansanuskon (engl. *popular religion*) tutkimuksen keskusteluihin. Toisaalta tutkimus kytkeytyy myös samaan aikaan suosituksi tulleeseen mikrohistoriaan ja sille läheiseen mentaliteettihistorian perinteeseen. Kuhan oma tapa ammentaa suomalaisesta etnografiasta sopii tähän hienosti. Näistä muodostuu leikkauspiste, jossa Kuhan empiirinen materiaali antaa tilaisuuden kertoa uusia vastauksia kestokysymyksiin.

Leikkauspiste näkyy myös Kuhan soveltamassa käsitteistössä, kuten hänen eri tutkimustraditioita yhdiste-

1. Robert William Scribner (1941–1998) oli sukupolvensa johtavia brittiläisiä saksalaisen reformaation historioitsijoita. Scribnerin tuotannosta, ks. Lyndal Roper (toim.) *Religion and Culture in Germany* (1400–1800). Brill 2001.

levässä tavassaan määritellä ‘pyhän’ käsite. Uskonnon Kuha määrittelee Pirjo Markkolaan mukailleen ”ajatteluksi, johon sisältyy oletus ‘toisen todellisuuden’ läsnäolosta” (s. 36). Uskonnon määrittely ”ajatteluksi” tosin väistää kysymyksen siitä, mikä osuus ajattelussa on ohjaavalla järjestelmällä tai rakenteella ja toisaalta tunteilla tai kokemuksella. Toisin sanoen, miten uskonto eroaa uskosta tai uskonnollisuudesta? Suomen kieli ei tässä noudata samaa käsitteellistä logiikkaa kuin englanti. Kuha täsmentää uskontoa ”eletyn uskonnon” käsitteellä (Ibid.). Käytännössä tutkimusasetelmaa luonnehtii scriberiläisestä perinteestä tuttu kansanuskon käsite ja siihen sisältyvä hierarkkinen vastakkainasettelu populaarin ja eliitin välillä. Tekstissä toistuvat kansa, kansanusko, kansankulttuuri ja kansanomaisen. Tästä seuraa vaikutelma, että kansanuskon ja eletyn uskon(non) käsitteitä käytetään melko synonyymisinä. Tämä taas johtaa siihen, että termin koko tutkimuksellinen voima ei tule käyttöön. Loppuluvussa Kuha päätyy kuitenkin tuloksiin, joissa vastakkainasettelua hälvennetään.

Kuhan tutkimus perustuu pääasiassa maallisen oikeuden lähteisiin (renovoituihin tuomiokirjoihin), joita täydennetään läänintileillä, ja piispan ja rovastintarkastusten pöytäkirjoilla (visitaatiomateriaalilla). Sivulla 28 esitetyn taulukon mukaan materiaali painottuu pahennuksen aiheuttamiseen, juopotteluun ja väkivaltaan kirkonmäärällä, jumalanpalvelusten, ehtoollisen ja katekismuskoulustelun laiminlyönteihin sekä kirkon rakentamisvelvollisuuksien laiminlyönteihin. Kuhan väitöskirjan viidestä käsitteilyluvusta kolme sen sijaan painottaa epäjumalanpalvelua, jumalanpilkkua ja uhraamista koskenutta materiaalia. Mikrohistoriallisen periaatteen mukaisesti Kuha lähteekin siitä, että mahdollisimman monien tavanomaisten tapausten sijasta on tärkeää saavuttaa poikkeukselliset, laajasti käsitellyt tapaukset, joiden avulla on mahdollista päästä käsiksi ihmisten ajatusmaailmaan. Valikoiva menettely on siis sallittua, koska sillä keinoin saa materiaalista enemmän irti. Toisaalta mikrohistorian peruslähtökohta on tärkeä suhteuttaa siihen tosiseikkaan, että vaikka poikkeuksellisissa tapauksissa syntyy paljon laveasanaista aineistoa, sen merkitys aikalaisille on voinut olla pienempi kuin jokapäiväisten, itsestäänselvyytensä vuoksi lyhytsanaisten juttujen.

Lähdesarjat kattavat ajanjakson 1639–1712, mutta Kuha tarkastelee myös aiempaa kautta. Tämän hän tekee muutosten ja jatkuvuuksien hahmottamiseksi ja viittaakin työn edetessä toistuvasti ”vanhempaan” tai esikristilliseen perinteeseen. Hän tekee näin myöhemmän lähdemateriaalin perusteella, esittäen että ”myö-

hemmistä lähteistä voidaan lukea ihmisten kertomuksia siitä, miten ennen elettiin ja millaisesta tilanteesta nykyyhetkeen oli tultu” (s. 23). Tämä on varmasti totta. On kuitenkin toinen asia, voiko näiden aikalaiskertomusten perusteella saada sellaisen kokonaiskuvan, jota voisi oikeasti verrata historian tutkijan jostain aikakaudesta sen omien lähteiden perusteella luomaan kuvaan. Toisin sanoen: voidaanko esimerkiksi 1600-luvun jälkipuoliskolla lähteisiin päätyneet irregulaareihin juhliin liittyvä ei-kristillinen tai ei-luterilainen perinne todella ajoittaa esikristilliseksi – vai voiko kenties olla niin, että 1600-luvulla levisi tai peräti syntyi luterilaisuuden kanssa rinnan muita tarpeita ja vaikutteita, jotka näkyvät savolaisessa kulttuurissa?

Käsittely on jaettu viiteen käsitteilylukuun sekä niiden lisäksi johdantoon ja yhteenvedoon. Ensimmäisessä käsitteilyluvussa (luku 2) Kuha tarkastelee tutkimuksen kohteena olevan alueen ”rakennetta”, väestöä ja kirkollisia olosuhteita vielä varsin johdannonomaisesti. Tässä Kuha korostaa maantieteellisesti suuria seurakuntia, pitkiä välimatkoja ja papiston vaikeaa asemaa. Toinen käsitteilyluku eli disposition kolmas luku etenee kirkossakäynnin käytäntöihin ja kontrolliin. Neljäs luku koskee uhrirkirkoperinnettä ja sen käytänteitä. Sisällysluettelon viides luku pohtii pyhäpäivän viettoa ennen ja jälkeen jumalanpalveluksen kirkonmäärällä ja kotona. Kuudes luku koskee irregulaareja pyhäpäiviä, joita vietettiin kirkon ja esivallan ulottumattomissa. Kuha tulkitsee näitä perinteisen uskomisen tapoja (osin esikristillisen) vuodenvieron ja jatkuvuuden varmistamisen kontekstissa. Työn rakenne ja jakautuminen luvuittain temaattisiin alakysymyksiin palvelee tarkoitustaan selkeästi. Argumentaatiota on helppo seurata.

Yllä esittämästäni kritiikistä riippumatta tutkimuksen tulokset ovat sekä tutkimuksellisesti että yhteiskunnallisesti mielenkiintoisia: uskonnon sekä uskonnollisten konfliktien ymmärrys on tällä hetkellä äärimmäisen tärkeää. Kuha pohtii ansiokkaasti rahvaan ja papiston/esivallan uskonkäsitysten eroja ja rahvaan mahdollisuuksia vaikuttaa uskonharjoitukseensa. Hän esittää tietoja niin ihmisistä, jotka tuskin koskaan astuivat jalallaan kirkkoon, kuin aikakauden myötä lisääntyneistä kristinopintaidoista ja väentungoksessa pullistelevista kirkoista. Kirkkoherrat valittivat poissaoloista, mutta tulokset eivät kuitenkaan anna olettaa, että he olisivat jatkuvasti saarnanneet tyhjille seinille. Ristiriitaa Kuha selittää ihmisten yksilöllisillä elinolosuhteilla ja erilaisilla välimatkoilla kotoa kirkolle – erilaisilla sosiaalisilla ja taloudellisilla asemilla. Aivan työnsä lopussa Kuha aloittaa myös tulevalle tutkimukselle tärkeän

keskustelun siitä, mihin rahvaan ajattelua ja käyttäytymistä oikeastaan pitäisi verrata, kun pohditaan missä määrin rahvaan käsitykset vastasivat luterilaisen kirkon oppeja ja papiston opetusta.

RAISA MARIA TOIVO, DOSENTTI, FT
TAMPEREEN YLIOPISTO